

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2022 metai

1

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEARBOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2022

1

Vilnius 2022

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2022

1

Vilnius 2022

Žurnalo leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ
Projekto finansavimo sutartis Nr. S-LIP-22-32

Redakcinė kolegija / Editorial Board / Redaktion:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva /
Vytautas Magnus University, Lithuania

Krzysztof BUCHOWSKI
Balstogės universitetas, Lenkija /
University of Białystok, Poland

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Tomasz KEMPA
Mikalojaus Koperniko universitetas Torunėje, Lenkija /
Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vėjas G. LIULEVIČIUS
Tenesio universitetas Noksvilyje, JAV /
University of Tennessee, Knoxville, USA

Bernadetta MANYŚ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje, Lenkija /
Adam Mickiewicz University, Poznań, Poland

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas / Deputy Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Lietuva /
Lithuanian Culture Research Institute, Lithuania

Mathias NIENDORF
Greifswaldo universitetas, Vokietija /
University of Greifswald, Germany

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas, Lietuva /
Vilnius University, Lithuania

Jolita SARCEVIČIENĖ (atsakingoji sekretorė / Executive Secretary)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas / Editor-in-Chief)
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas, Lietuva /
Lithuanian Institute of History, Lithuania

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas, JAV /
Millersville University, USA

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge, Vokietija /
Nordost Institut in Lüneburg, Germany

Theodore R. WEEKS
Pietų Iliinojaus universitetas Karbondeilyje, JAV /
Southern Illinois University, Carbondale, Ill., USA

Andrzej ZAKRZEWSKI
Varšuvos universitetas, Lenkija /
University of Warsaw, Poland

Registruota duomenų bazė:
Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing. Lituanistika

Recenzuojamas mokslo žurnalas, leidžiamas nuo 1971 m. Per metus išeina 1 tomas (2 numeriai).
Elektroninę straipsnių versiją pdf formatu galima rasti internetinėje svetainėje:
<https://www.istorija.lt/leidiniai/mokslo-zurnalai-ir-testiniai-leidiniai/lietuvos-istorijos-metrastis/672>

ISSN 0202-3342
e-ISSN 2538-6549

© Lietuvos istorijos institutas, 2022
© Straipsnių autoriai, 2022

PUBLIKACIJA

JOLITA SARCEVIČIENĖ

Lietuvos istorijos institutas

ANTANO KAZIMIERO SAPIEGOS LAIŠKAI TĖVAMS IŠ PARYŽIAUS

Edukacinių kelionių tema nėra nauja istoriografijoje, kur nemaža tyrimų paremta būtent egodokumentinio pobūdžio šaltiniais¹. Daugeliu atvejų tai įvairaus pobūdžio dienoraščiai, tačiau ne mažiau reikšmingi ir laišškai, kurie neretai yra vienintelis vieną ar kitą kelionę įrodantis šaltinis², be to, išsiskiria masiškumu, informacijos įvairove,

¹ Plačiau neaptariant istoriografijos, čia galima paminėti: W. Czaplinski, J. Długosz, *Podróż młodego magnata do szkół*, Warszawa, 1969; *Polski Grand Tour w XVIII i początkach XIX wieku*, pod red. A. Roćko, Warszawa, 2014; *Pod każdym względem szlachetne ci dają wychowanie. Studia z dziejów wychowania szlachty w epoce staropolskiej*, oprac. D. Żołędź-Strzelczyk, Wrocław, 2017; *Diariusz peregrynacji europejskiej (1684–1687)*, oprac. A. Kucharski, Toruń, 2011; *Ojcowskie synom przestrogi: instrukcje rodzicielskie (XVI–XVII w.)*, oprac. D. Żołędź-Strzelczyk i M. E. Kowalczyk, Wrocław, 2017; *Przestrogi i nauki dla dzieci: instrukcje rodzicielskie (XVIII w.)*, oprac. M. E. Kowalczyk i D. Żołędź-Strzelczyk, Wrocław, 2017; *Źródła do dziejów staropolskich podróży edukacyjnych*, pod red. D. Żołędź-Strzelczyk i M. E. Kowalczyk, Wrocław, 2017.

² Galima paminėti: *Z dawnych podróży. Fragmenty diariusza i wybrane listy biskupa koadiutora wileńskiego Józefa Sapięhy (1708–1754)*, oprac. P. M. Wydziałkowska, Pelplin, 2020; *Przy boku króla Stanisława Leszczyńskiego (1706–1709)*, t. 1: *Wyprawy do Saksonii i Litwy w latach 1706–1708. Listy królewskich sekretarzy Samuela Kazimierza Szyrkowskiego i Jozafata Michała Karpia oraz fragmenty z gazet pisanych i diariuszy*, wyd. J. Dygdała, Warszawa, 2018; t.: *Listy królewskiego sekretarza Jozafata Michała Karpia oraz fragmenty z gazet pisanych i diariuszy*, wyd. J. Dygdała, Warszawa, 2019.

nuoširdumu – kitap nei šabloniškos tėvų instrukcijos ar iš laiko perspektyvos rašyti atsiminimai³.

Edukacinės kelionės į užsienį jau nuo XVI a. tapo neatsiejama kilmingųjų išsilavinimo dalimi. Tikėtasi, kad jų metu būsimieji valstybės pareigūnai mokysis ir įgis žinių bei kitų reikalingų patirčių, kurios, kaip visuotinai skelbta, bus naudingos būsimoje valstybės pareigūno karjereje.

Tačiau tokių kelionių pobūdis amžių bėgyje kito. Nors ilgą laiką jose tęstas gimtinėje įgytas išsilavinimas, vertingai jį papildant, tačiau XVII a. viduryje vis dažniau pastebima tendencija skirti mažiau dėmesio užsienyje įgytinam išsilavinimui, kurią iliustruoja Kristupo Radvilos žodžiai sūnui: „noriu, kad būtum ne mokytas daktaras, o geras politikas ir doras tėvynės sūnus“⁴. Taip *peregrinatio academica* virto *Grand Tour* – „didžiąja žinių ir patyrimo kelione“⁵, kurios tikslai buvo užsienio kalbų mokymasis, pažintis su įvairiomis valstybės valdymo formomis, kontaktų su užsienio šalių diduomene mezgimas, bendro akiračio praplėtimas. Stengtasi susipažinti su menu, mokslo pasiekimais. Dalis keliautojų menkai rūpinosi įgyti žinių, o visą laiką ir dėmesį skyrė maloniam ir brangiai kainuojančiam pramogavimui, todėl kai kurie tyrinėtojai *Grand Tour* įvardija kaip „daug kainuojantį bastymąsi ieškant tik malonumų“⁶. Nereta atveju, kad kelionių maršrutai ne vienai didikų giminei tapo tradicija: buvo keliaujama panašiais maršrutais, kaip kelionės tikslas pasirenkami tie patys miestai ir tos pačios mokslo institucijos kaip ir senelių, tėvų, dėdžių atvejais. Taip buvo išvengiama dalies kelionės lydinčios nežinomybės ir geriau pasirengiama tam, kas laukia už tėvynės sienų.

Šalia pamėgtų Italijos ir Vokietijos dažnai buvo lankomasi ir Prancūzijoje: pasak tyrinėtojų, jau nuo XVI a. į ją nuolat edukuoti vykdavo Lenkijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (toliau – LDK) didikų vaikai. Ji buvo patraukli tiek dėl savo reikšmės tarptautinėje arenoje, tiek kaip Europos kultūros centras⁷. Lenkų mokslininkė M. Kamecka teigia, kad 1697–1763 m. pavyko nustatyti apie 200 Prancūziją kuo plačiausiai suprantamais pažintiniais / edukaciniais tikslais aplankiusių Abiejų Tautų Respublikos (toliau – ATR) jaunuolių (neskaičiuojant Liunevilyje besimokiusių asmenų), nors šis skaičius, pasak autorės, netikslus ir negalutinis⁸.

³ B. Popiołek, *Peregrynacje edukacyjne i poznawcze w źródłach czasów saskich, Polski Grand Tour w XVIII i początkach XIX wieku*, s. 51.

⁴ Cituojama iš: M. Kamecka, „Do cudzych krajów“. *Edukacyjne podróże szlachty polskiej do Francji w epoce saskiej*, Białystok, 2012, s. 34.

⁵ A. Mączak, *Życie codzienne w podrózach po Europie w XVI i XVII w.*, Warszawa, 1980, s. 306.

⁶ M. Bratuń, *Z dziejów europejskiego „Grand Tour“ w XVII i XVIII wieku*, *Kwartalnik Opolski*, r. XLIX, 2003, nr 1, s. 8–12.

⁷ M. Kamecka, *min. veik.*, p. 10. Čia taip pat plačiau ir temos istoriografija: p. 25–30.

⁸ Ten pat, p. 59–60.

Minimu laikotarpiu Prancūzijoje lankėsi bent 7 Sapiegų giminės atstovai – tarp jų ir Antanas Kazimieras Sapiega⁹, kurio laišškai tėvams iš Paryžiaus publikuojami. Nors šios giminės kelionėms skirti darbai rodo, kad išsilavinimo ir patirties Sapiegos ieškojo įvairiose Vakarų Europos mokslo įstaigose¹⁰, reikia pastebėti, kad Paryžius buvo viena dažniausių kelionių kryptių. A. K. Sapiegos senelis Kazimieras Jonas ir jo broliai Benediktas ir Pranciškus po studijų Liuveno universitete 1663 m. atvyko į Paryžių, kur praleido beveik 2 metus. Neaišku, ar į užsienį keliavo A. K. Sapiegos tėvas Jurgis Stanislovas, tačiau jo brolis Aleksandras Povilas tikrai keliavo po Europą 1685–1689 m., be kita ko, buvo ir Paryžiuje¹¹. Stebėtinai lakoniškai Paryžiuje praleistus 1701 m. užfiksavo A. K. Sapiegos giminaitis Jonas Frederikas Sapiega, dienoraštyje pažymėjęs: „Lapkričio 16 [1700 m. – J. S.] pasiekiau Paryžių ir ten praleidau visus metus. Paskui per Olandiją nuvykau į Angliją“¹². Giminės tradicijas tęsė ir A. K. Sapiegos pusbrolis Kazimieras Leonas, išvykęs į edukacinę kelionę į Prancūziją kiek vėliau, 1710 m.¹³ Todėl veikiausiai visiškai nenuostabu, kad apie 1705 m. Paryžiuje atsідūrė ir būsimasis Merkinės seniūnas, vėliau – Trakų kaštelionas A. K. Sapiega.

Apie Jurgio Stanislovo Sapiegos ir Izabelės Elenos Polubinskytės vienintelio sūnaus mokslus tėvynėje nežinoma. Nemažai Sapiegų mokėsi Braneve, tačiau A. K. Sapiegos tarp jo moksleivių nerasime¹⁴. Neabejotina, kad kaip ir daugelis kitų didikų vaikų jis ne tik buvo lavinamas namuose, bet ir kasdieniame gyvenime anksti įtrauktas į suaugusiųjų pasaulį lydėdamas savo šeimos narius artimesnėse ar tolimesnėse kelionėse, nuolat jausdamas šalies politinio ir viešojo gyvenimo pulsą. Kaip pavyzdį galima paminėti, kad jo kiek jaunesnis pusbrolis, būsimasis Vilniaus koadjutorius Juozapas Sapiega dienoraštyje

⁹ Ten pat, p. 286.

¹⁰ Aleksander Sapieha, *Podróże w krajach słowiańskich odbywane*, przygotował do druku i komentarzami opatrzył T. Jabłoński, wstęp L. Durković-Jakšić, Wrocław, 2005; A. Goszczyński, *Podróże edukacyjne Jana Stanisława Sapiehy (1589–1635)*, *Wielkie rody dawnej Rzeczypospolitej XVI–XIX wieku*, t. I: *Sapiehowie*, pod. red. T. Ciesielskiego i M. Sawickiego, Opole, 2020, s. 391–410; A. Kucharski, Sarmaci u wód. Podróż biskupa Józefa Sapiehy oraz Ignacego i Jana Łopacińskich do cieplic akwizgrańskich w 1740 roku. *Podróż biskupa Józefa Sapiehy oraz Ignacego i Jana Łopacińskich do cieplic akwizgrańskich w 1740 roku, Klio. Czasopismo poświęcone dziejom Polski i powszechnym*, t. 24, 2013, s. 17–45; A. Goszczyński, Korespondencja jako źródło do badań nad podróżami edukacyjnymi synów Lwa Sapiehy, *Źródła do staropolskich podróży edukacyjnych*, s. 295–326; *Z dawnych podróży. Fragmenty diariusza i wybrane listy biskupa koadiutora wileńskiego Józefa Sapiehy (1708–1754)*, oprac. P. M. Wydziałkowska, Pelplin, 2020. Informacijos apie 12 Sapiegų giminės asmenų keliones savo monografijoje pateikia A. Kucharskis: A. Kucharski, *Theatrum peregrinandi. Poznawcze aspekty staropolskich podróży w epoce późnego baroku*, Toruń, 2013.

¹¹ A. R a c h u b a, Sapieha Aleksander Paweł, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIV/4, z. 142, Wrocław, 1993, s. 561.

¹² Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 2896, s. 657. Cituojama iš: M. Kamecka, min. veik., p. 60.

¹³ A. R a c h u b a, Sapieha Kazimierz Leon Karol, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV, 1994, s. 50.

¹⁴ G. L ü h r, *Die Schuler des Braunsberger Gymnasiums von 1694 bis 1776 nach dem Album Scholasticum Brunsbergense*, Braunsberg, 1934, Z. 243.

minėjo, jog jau nuo šešerių metų gana aktyviai su suaugusiais giminaičiais, o vėliau ir su įvairiais pareigūnais keliavo po kraštą – tiek kaip giminės susitikimų ar iškilmių dalyvis, tiek kaip politinių įvykių stebėtojas, o senelis Kazimieras Jonas Sapiega daug anūkiui pasakodavo apie naujausius politinius krašto įvykius¹⁵.

Antano Kazimiero laišakai rodo, kad šeimoje galbūt nebuvo vieningos nuomonės apie jo kelionę užsienyje. Panašu, kad kelionei didelės įtakos turėjo motinos valia ir noras: viename iš laiškų jis mini paklusiąs motinai ir negrįšiąs į tėvynę. O apgailestaudamas, kad tėvas atsiuntė negaliojantį vekselį, jis priekaištavo ne jam, o motinai, kuri išvažiuojančiam sūnui pažadėjo „aukso kalnus“, o dabar tų pažadų netesi.

Atsižvelgiant į tai, kad XVIII a. pastebima tendencija išlydėti į *Grand Tour* keliones sulaukusius apie 18–20, o neretai ir 22–24 metų amžiaus jaunuolius¹⁶, Paryžiuje atsidūręs 16-metis A. K. Sapiega (gimęs 1689 m.) buvo gana jaunas. Į kelionę jis leidosi sudėtingu laikotarpiu. Sapiegos buvo patyrę skausmingą pralaimėjimą XVII–XVIII a. sandūros vidaus kare. Šalyje jau kelerius metus siautė Šiaurės karas, kurio atspindžius regime ir laiškuose: Antanas Kazimieras mini ir nežinąs, ar jo laišakai pasiekia tėvus, ir pats negaunąs atsakymų į savo laiškus, apgailestauja dėl Maskvos kariuomenės užimtos ilgus dešimtmečius Sapiegoms priklausiusios ir puoselėtos Bychavo tvirtovės. Todėl nuostabu, kad Naujųjų metų proga greta tradicinių sveikatos ir sėkmės palinkėjimų tėvui išsako viltį, kad grįš taika ir „senieji“ turtai.

Galima manyti, kad Paryžiuje jaunasis Sapiega atsidūrė 1705 m. pabaigoje, nes tų metų gruodžio 30 d. laiške tėvui mini, jog apsigyvenęs Paryžiuje sykį jau rašė jam. Ragindamas tėvą pasirūpinti finansiniais jo gyvenimo Paryžiuje klausimais, Antanas Kazimieras mini dvi priežastis: kad svetimuose kraštuose nereikėtų gaišti ir kad vėluojantys pinigai netrukdytų jo mokslams. Tai rodo, kad Paryžiuje vis dėlto buvo numatyta tam tikra mokymosi programa. Deja, apie ją nieko iš laiškų nesužinome. Tyrinėtojai teigia, kad Paryžiuje apsistojusių iš ATR kilusių jaunuolių laikas buvo skirtas jodinėjimo, architektūros meno, karybos, fechtavimosi, šokio pamokoms. Lankantis teatre, puotose, aukštuomenės susibūrimuose buvo lavinamos nuo aukštuomenės gyvenimo neatsiejamais manieros¹⁷.

Tenka pastebėti, kad dominuojanti laiškų tema – finansiniai jaunojo Sapiegos rūpesčiai. Gyvenimas Paryžiuje buvo brangus, todėl sudėtingoje finansinėje situacijoje buvo atsidūręs ne vienas ATR didikų sūnus: vieni laiškuose prašė atsiųsti pinigų, kiti minėjo skolų sumas, tretį pasakojo apie įkyrius kreditorius ir baiminosi, kad pasklidę gandai apie

¹⁵ Płg. *Z dawnych podróży*, s. 18.

¹⁶ Plačiau žr. M. Kamecka, *min. veik.*, p. 82.

¹⁷ Plačiau žr.: ten pat, p. 219–243.

skolas pakenks geram vardui¹⁸. Net ir turtingoms šeimoms sūnų kelionės į užsienį buvo nemenka finansinė našta. Antai Liublino vaivadienę Teresę Tarłową į nevirtį varė sūnaus Jano išlaidos Paryžiuje – nebegalėdama padengti augančių išlaidų, motina kvietė jį grįžti namo. Józefo Liubomirskio išlaidavimas 1705 m. Paryžiuje taip pat piktino jo šeimos narius, tačiau šis į pamokymus ir raginimus taupyti atkirsdavo negalįs gyventi kitaip¹⁹.

Kokia sudėtinga buvo Antano Kazimiero finansinė situacija Paryžiuje, emocingai aprašo jis pats, vardydamas esąs siaubingai įsiskolinęs gelumbininkui, kuris ne tik nebeduodęs skolon, bet ir prigrasinęs po dviejų savaitių nesumokėjus suimti prasiskolinusį svetimšalių tiesiog gatvėje. Sudėtinga atsakyti, kiek tokie grasinimai buvo rimti, tačiau jie jaunajam Sapiegai darė įspūdį: šis iš namų drįsdavo išvykti tik slėpdamasis švedų pasiuntinio ar kokio kito asmens karietoje. Todėl dažnai likdavo namie. Tačiau ramybės nebuvo ir čia: metus negaudamas sutartų nuompinigių, šeimininkas norėjo nemokų nuomininką mesti lauk, todėl Sapiega baiminosi atsidursiąs skolininkų kalėjime. Jis maldaute maldavo motinos išgelbėti jį nuo tokios gėdos ir bent šiek tiek apmokėti susikaupusias skolas. Ištaigingai ir veikiausiai pagarboje pripratęs gyventi jaunuolis pasibaisėjęs rašė, kad Paryžiuje šiuo požiūriu lygūs visi – tiek didikai, tiek menkiausi tarnai. Skolų buvo susikaupę apščiai – netgi motinos siunčiami vekseliai Antano Kazimiero nepasiekdavo, nes juos spėdavo sulaikyti greitesni kreditoriai. Panašu, kad jaunuolio baimė nebuvo visai iš piršto laužta – vėliau už skolas jam buvo uždrausta išvykti iš Paryžiaus²⁰.

Nors iš laiškų nesužinome, kas lydėjo jaunąjį Sapiegą kelionėje, bent poroje jų minimas Janas Kasparis, kurio pastangos, pasak Antano Kazimiero, smarkiai gelbėjo tiek organizuojant mokslus, tiek mėginant spręsti finansines problemas. Apie šį asmenį kol kas nepavyko rasti daugiau informacijos, tačiau iš Sapiegos paminėtų nuotrupų aišku, kad tai buvo atsidavęs ir rūpestingas žmogus, dėjęs daug pastangų, kad užtikrintų nuoseklų mokymo procesą ir spręstų globotinio finansinius rūpesčius. Tokie asmenys buvo nepamainomi didikų vaikų kelionėse į užsienį. Jie turėjo rūpintis dar namuose sudarytos lavinimo programos realizacija, be to, galėjo dirbti kaip pedagogai. Buvo tikimasi, kad bus ir kelionės palydovai, ir jaunuolių moralės sargai. Bet kokio asmens įtraukimas į keliautojo palydą buvo susijęs su išlaidomis (kurios atsižvelgiant į kelionės atstumus ir ilgą laikotarpį ir taip buvo didžiulės) ir turėjo būti gerai apgalvotas, todėl tokie žmonės buvo pasirenkami iš artimų keliautojo giminei šeimų, neretai susijusių ilgamečiais ryšiais su jaunuolio šeima ar

¹⁸ Plačiau žr.: ten pat, p. 259–261.

¹⁹ B. P o p i o ł e k, *Królowa bez korony. Studium z życia i działalności politycznej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej, ok. 1669–1729*, Kraków, 1996, s. 40.

²⁰ A. P a l k i j, Sapieha Antoni Kazimierz, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXIV/4, z. 143, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1993, s. 580.

gimine. Be to, jaunuolio tėvai ar globėjai neretai tokiam palydovui patikėdavo dar vieną atsakingą misiją – informuoti apie kelionės ir gyvenimo svetimoje šalyje eigą bei studijas²¹. Antai bent porą artimų A. K. Sapiegos giminaičių lydėjo būsimasis atsiminimų autorius Juozas Jurgis Matuševičius (*Józef Jerzy Matuszewicz*): pirmiausia jis po Europą keliavo 1692–1697 m. su Antano Kazimiero pusbroliu Bobruisko seniūnu Jonu Kazimieru, o 1698 m. leidosi į kelionę su Jono Kazimiero broliu Juozapu, būsimuoju LDK rūmų pažiūdininkiu²².

Nors A. K. Sapiegos laišakai iš Paryžiaus gana trumpi ir pagrindinę jų tema – finansiniai rūpesčiai, juose galima užčiuopti ir kitų temų: santykius su šeimos nariais, tėvynės aktualijų atspindžius, ir, žinoma, ne visada paprastą diduomenės palikuonių gyvenimo Paryžiuje kasdieną.

Orig.: Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyrius, F139–4006. Dokumento dydis 18,1x20,2 cm. Popierius, rudas rašalas. Publikuojant išskleisti kai kurie sutrumpinimai, sudėti skyrybos ženklai, rašyba iš dalies sumoderninta (didžiosiomis raidėmis rašomi tik asmenvardžiai ir vietovardžiai, jungtukas *y* pakeistas *i* ir pan.). Laiškuose pasitaikantys lotynizmai palikti netaisyti, kaip ir kai kurios kitos laikotarpiui būdingos gramatinės formos. Nuorodose pateikti komentarai apie laiškuose minimus asmenis bei aktualijas.

[I. 1] Jaśnie wielmożny mści panie ojczcie²³ i dobrodzieju mój, za rezydenciej mojej w Paryżu jużem się raz odezwał wmm panu i dobrodziejowi. Niewiem, jeżeli list mój szczęśliwszy od tych, które posyłam do dobrodziejki matki²⁴ mojej, ponieważ ani responsu nie mam, ani umówionego do dalszej subsistenciej suplementu. Niewiem, czy Moskwa przejmuje corespondencją, czy też na Ruś się oddaliła jmść do-

²¹ M. B r a t u Ń, *Z dziejów europejskiego „Grand Tour“...*, s. 8; M. Kamecka, min. veik., p. 71.

²² M. M a t u s z e w i c z, *Diariusz życia mego*, oprac. B. Królikowski, komentarz Z. Zielińskiej, t. 1, Warszawa, 1986, s. 383–387, 389, 799.

²³ Jurgis Stanislovas Sapiega (1668–1732), Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono Kazimiero Jono Sapiegos ir Kristinos Glebavičiūtės sūnus, Mykolo Pranciškaus ir Aleksandro Povilo brolis. Lietuvos stalininkas 1686–1703 m. Plačiau žr.: A. R a c h u b a, Sapieha Jerzy Stanisław, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV, 1994, s. 21.

²⁴ Izabelė Elena Polubinskytė (1669–1720), LDK didžiojo maršalo Aleksandro Hilario Polubinskio ir jo antrosios žmonos Sofijos Konstancijos Vlodkovičiūtės dukra, Jurgio Stanislovo Sapiegos žmona. Nelikus vyriškos giminės palikuonių, su seserimi Ona Marija buvo vienintelės didelio A. H. Polubinskio turto paveldėtojos. Ji Sapiegoms atnešė Derečiną, Zelvą ir daugelį kitų valdų.

brodziejka. Interea ponieważ tu z gotowego subsistere trzeba, proszę unizenie abyś wmm pan i // [l. 1v] dobrodziej mnie świadczył łaską swoją, przykładając starania ojcowskiego, ażebym nie zasiadał w cudzych krajach tak, jako niemał wszyscy polacy tu rezydujący i żeby się retardaciej cursum exercicii moich nie tamowały.

Nowego roku synowskim winszuję sercem wm p[an]u i dobrodziejowi prosząc Pa[na] Najwyższego, aby przywrociwszy pokój święty wm pana i dobrodzieja zaś do dawnych fortun w jak najlepszym chował zdrowiu i pomyślniejszych successach, samego zaś siebie ojcowskiej oddając łasce i protekcjei zostaje

wmm pana ojca i dobrodzieja życzliwym synem i najnisszym sługą

Kazimierz Sapieha

Z Paryża die 30 10bris a[nn]o 1705. //

[l. 3] A son excellence madame la palatine de Troki a Coniseberg [sic]²⁵
Jaśnie wielmożna mścia pani matko i dobrodziejko moja,
list od wm pani dobrodziejki de data 22 julii odebraliśmy z wielką radością, dziękując za błogosławieństwo macierzyńskie w liscie jm pana Kasparego²⁶. Za obiecane wexlu dziękuję wm pani dobrodziejce, upraszając ażebyś chciała jak najprędzej przysłać, gdyż cale daley nie podobna przeciągnąć.

Pisziesz wm pani, ażebym się nie powracał do Polskiej aż do dalszej woli wm pani dobrodziejki, // [l. 4] choć jm pani wojewodzina wileńska²⁷ będzie pisała. Rad wszystkim chętnie uczynię na rozkaz wm pani dobrodziejki. Co doniosszy łasce mię macierzyńskiej oddając zostaje

Wm paniej matki i dobrodziejki życzliwym synem i najnisszym sługą

Kazimierz Sapieha S W[ielkie]o X[ięstw]a L[itewskie]o

Ichmsciom pannom siostram²⁸ nisko się kłaniam.

Z Paryża d[ie] 13 augusta roku 1707

²⁵ Karaliaučiuje tuo metu buvo apsisotojė nemaža dalis Sapiegų giminės. Ten iš Paryžiaus nuvyko ir pats A. K. Sapiega ir buvo ten iki pat grįžimo į tėvynę 1714 m.

²⁶ Nenustatytas asmuo, veikiausiai A. K. Sapiegos guverneris.

²⁷ Čia minima veikiausiai antroji A. K. Sapiegos senelio žmona Teresė Gosievskytė (1645–1708), Vincento Korvino Gosievschio ir Magdalenos Konopackos dukra. Mirus pirmajam vyrui LDK lauko etmonui ir Vilniaus kaštelionui Juozapui Boguslavui Slušakai, 1703 m. ištekėjo už K. J. Sapiegos, su kuriuo ją siejo ilgametis romanas. Plačiau žr. A. Rachuba, Sapieżyna z Gosiewskich I. v. Słuszkowa Teresa, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV/2, z. 145, Warszawa–Kraków, 1994, s. 173–174.

²⁸ J. S. ir I. T. Sapiegos susilaukė 5 dukterų: Teresės Kristinos (1686?–1713), Benediktos († 1724/1725), Salomėjos Onos († 1754), Aleksandros († po 1728) ir Onos.

P.S. Źal się Bożę, że forteca Bychowska zdała się Moskwie²⁹, gdyż mój dziad³⁰ ważył wielki koszt na to, budując przez 15 lat, a teraz będzie zruinowana. Bardzo jest wielka szkoda domowi naszemu. //

[l. 5] Jaśnie wielmożna mscia pani matko i dobrodziejko moja. Rozumiałem, że za pierwszą wiadomością odbiorę wexel od wm paniej dobrodziejki, ale mi nadzieja omyliła. Ponieważ wm pani dobrodziejka wyrazasz w liście swoim, że przez pułtora lata żadnej raty nie masz z majątności swoich. Na nieszczęśliwy czas utyskować trzeba, ale w Bogu nadzieja, że się te klotnie niezadługo uspokoją, ponieważ Moskwa się udaje do granicy swojej. // [l. 6] My tu w wielkiej mizerii zostajemy, gdyż już więcej kredytu nie mamy, a kupcy strasznie nas napierają. Osobliwie sukiennik, który nam dał frysztu na piętnaście dni, powiadając, jeżeli by mu niezapłacili, że nas na ulicy zaaresztuje. Dla tego nieśmiem wyjeżdzać chyba z posłem szwedzkim albo w cudzej karecie jakiej. Obawiając się żeby mię konfuzya nie potkała, najczęściej w domu siedzę, gryząc się i nie mając żadnej roskoszy. Gospodarz co raz grozi, że jeść ani stanty więcej nie da. Nie wiem, co dalej będzie robić. Niezadługo wm pani dobrodziejka usłyszysz, jak będziem siedzieć w więzieniu, kiedy prętkiego suplementu nie będzie. Powtórnie upraszam wm panią dobrodziejkę, ażebyś chciała o mnie myśleć, gdyż w wielkiej konfuzii będziemy. A jeżeli by nie można całej summy przysłać, przynamniej wm pani dobrodziejka cokolwiek chciej dać, ażeby choć po kawałku uspokoić dłużników, gdyż tu nie masz respektu ni na pana, ni na chudego pachółka. Wszyscy tu za równo. Barzo się dziwuję, że jegomość dobrodziej dał niepewną assignacją. Nie tak się uskarzam na jegomości, iako na jeymości dobrodziejką, która mogła by mi dopomóc w tak ciężkim razie. Kiedym jachał // [l. 5] do Paryża, deklarowała mi złote góry, a teraz nic z tego nie masz. Za nowiny dziękuję wm

²⁹ Bychavas (blrs. *Быхавь*) – miestas dab. Baltarusijoje, Mogiliavo srityje, Dniepro upės dešiniajame krante. XVI a. čia buvo įsteigta patrankų liejykla, veikusi iki XVIII a. vidurio. J. K. Chodkevičius XVI–XVII a. sandūroje Bychave pastatydino įtvirtinimus ir pilį. Leonas Sapięga Bychavą pavertė galinga tvirtove, viena geriausių ginkluotės požiūriu rytinėje LDK. Ji atliko svarbų vaidmenį XVII a. vidurio karuose su Maskva ir Šiaurės karo metu. 1707 m. puikiai įtvirtintas Bychavas su gausiomis pėstininkų, kavalerijos ir artilerijos pajėgomis tapo svarbiu atramos punktu, todėl Petras I į miestą nusiuntė keletą savo pulkų, kurie kelias dienas be perstojo apšaudė miestą. Pagalbos nesulaukęs tuometis miesto valdytojas Sienickis turėjo tartis dėl kapituliacijos su Petru I atstovavusiu LDK lauko etmonu G. A. Oginskiu. Kapituliacijos sąlygos numatė, kad mieste bus du komendantai – tiek LDK, tiek maskvėnų įgulos, o miestiečiai išsaugos visas privilegijas ir teises. Tačiau abu Sienickiai buvo suimti ir ištremti į Sibirą, o Bychavo artilerija ir šaudmenys Dniepru nuplukdyti į Kijevą. Maskvėnų įgula Bychave išbuvo 7 metus, vėliau įtvirtinimai buvo sugriauti.

³⁰ Kazimieras Jonas Sapięga (1637–1720) – Vilniaus vaivados ir LDK didžiojo etmono Povilo Jono Sapięgos ir Onos Barboros Kopciūtės sūnus, A. K. Sapięgos senelis. Vienas ryškiausių savo laikmečio LDK politikų, Vilniaus vaivada ir LDK didysis etmonas. Plačiau žr.: A. Rachuba, Sapięha Kazimierz Jan, *Polski Słownik Biograficzny*, t. XXXV, 1994, s. 37–48.

paniej dobrodziejce. Jeżeli by co świeżego było, proszę mi oznajmić. Co doniosszy łascę mię i błogosłowieństwu macierzynskiemu oddając zostaję
wm paniej matki i dobrodziejki życzliwym synem i najnisszym sługą Kazimierz Sapieha.
Ich mściom pannom siostrom nisko się kłaniam.

Z Paryża d[ie] 16 10bra r[oku] 1707. //

[l. 7] Jaśnie wielmożnej jejmości paniej wojewodzinej trockiej, matce i dobrodziejce mojej w Królewcu

Jaśnie wielmożna mścia pani matko i dobrodziejko,
list od wm paniej dobrodziejki de data 20 decembra odebrałem, gdzie wm pani dobrodziejka namieniasz o wexlu, który pan La Farg³¹ sobie zatrzymał ad rationem co mu było winno. A my tu zawsze mizerio cierpiemy. Upraszam wm panią dobrodziejkę, abyś chciała uważyć trzy punkta.

Pierwszy, że już więcej nie wyjeżdżam z gospody. // [l. 8] Drugi, że nie mam czym się odziać, bo na kredyt więcej nie dają. Trzeci, że gospodarz całe na nas naciera powiadając, że panowie, co ze mną stoją w tej że samej gospodzie, płacą mu co miesiąc, a my już to rok minął, jak mu i szeląga nie dali. Uważ, wm pani dobrodziejka, co mam za roskosz w Paryżu. Przydzie z kłopotu umrzeć. Więc śmiem upraszać jeszcze raz wm panią dobrodziejkę, abyś chciała wespuł z ichmściami dopomoc z tą do mojej eliberacieii, gdyż im się dłużej czas przeciąga, tym większej będzie trzeba summy. O co i posetnie upraszając zostaję

wm paniej matki i dobrodziejki
życzliwym synem i najnisszym sługą
Kazimierz Sapieha.

Jegomsci dobrodzieja nisko za nogi ściskam.

Z Paryża d[ie] 13 januarii a[nno] 1708. //

[l. 9] Jaśnie wielmożna mścia pani matko i dobrodziejko,
największą mam ufność i nadzieję w łascę wmm paniej matki i dobrodziejki, która jako z początku tak ku koncowi nie zechceś mię opuścić. Wyprawilem jm pana Kasparego, aby dopomógł wm paniej dobrodziejce w executiej obietnicy przysłania pieniędzy na eliberowania się z tą, gdyż się obawiam, abym nie przyszedł na jaką // [l. 10] konfuzią, uchybiwszy tak wiele terminów. I ten gdy uchybie, nie podobna będzie wypuścić się z domu dla aresztu. Zaniegając tedy tym inkonwenientiom, gdzie idzie o punkt honoru, unizenie upraszam, aby jak najprędziej zniosszy się z jegomścią dobrodziejem expediowali jm pana Kasparego i z deklaracją na to com zlecił ustnie opowiedzieć wm paniei i

³¹ Nenustatytas asmuo.

dobrodziejce. Proszę, żeby miał wdzięczność i łaskę, bo gdy by nie on swoimi sposobami wyrabiał, nie mając tak długo pieniędzy, pewnie by z inszym jakim gubernatoriam przyszło dawno mieć jaką konfuzyą. Poki mógł utrzymywał mój honor i wygodę, teraz, gdy już wszystkie sposoby ustały, sama wm pani Bethunowa³² z relacij ku domowi naszemu życzyła, abym go wysłał. Przez którego supplikuję powtornie, abys chciała dopomoc. Do jak najprętszej eliberaciej czekam tęskliwie, na wszystką rezolucią zalecając się. Łascę i błogosławieństwu macierzyńskiemu oddając zostaję

wmm paniej matki i dobrodziejki
żyćliwym synem i najnisszym sługą

Kazimierz Sapieha

W[ielkiego] X[ięstwa] L[itewskiego] Z Paryża d[ie] 4 7bris a[nno] 1708.

Jolita Sarcevičienė – Lietuvos Istorijos Instituto LDK istorijos skyriaus mokslo darbuotoja.

Adresas: Lietuvos istorijos institutas, Tiltu g. 17, Vilnius, LT-01101

El. paštas: sarcevijolita@gmail.com

³² Louise Marie de La Grange d'Arquien (apie 1638–1728), markizo François Gastono de Béthune, Prancūzijos pasiuntinio ATR 1676–1681 ir 1685–1691 m. našlė, Lenkijos ir Lietuvos valdovo Jono Sobieskio žmonos Marijos Kazimieros sesuo. Jos dukra Marija Kristina 1691 m. ištekėjo už Antano Kazimiero dėdės Aleksandro Povilo Sapiegos.